

Viorica LIFARI
Profesor Asociat
Universitatea de Stat din Moldova
Chişinău, Republica Moldova

Conceptul social ruşine reflectat în tablourile lingvistice ale lumii anglofone, românofone și rusofone

Rezumat: Această lucrare pune în discuție conceptul ruşine în trei limbi: engleză, română și rusă, și în două tipuri de culturi: cea de tip individualist (engleză, americană) și cea de tip colectivist (română și rusă). Studiile interculturale au căpătat o largă amploare și permit a înțelege subtilitățile mentalității unui popor, iar cunoașterea acestora facilitează comunicarea la nivel intercultural, fapt care indică actualitatea temei de cercetare în condițiile globalizării. În acest context se înscrie bine metodologia de cercetare a conceptelor și, mai cu seamă metodele preluate din lingvistica cognitivă propuse de George Lakoff și Anna Wierzbicka. Ele includ scenariul cognitiv prototipic și schema imagistică descrisă de limbajul semantic natural prezent în toate limbile. Corpusul analizat este compus din aforisme ce includ lexemul ruşine în trei limbi și sunt propuse de scriitori englezi, americani, romani, moldoveni și ruși, clasici și moderni. Studiul demonstrează multe cazuri de coincidență a mentalității românești și ruse în conceptualizarea ruşinii, pe de o parte, și oferă diferențe de conceptualizare a ruşinii la americani și englezi în comparație cu rușii și românii sau moldovenii.

Cuvinte-cheie: analiză componentială, emoție, conceptul ruşine, valori cultural specifice, scenariu cognitiv prototipic, tip de cultură

Résumé: Cet ouvrage examine le concept de honte en trois langues: anglais, roumain et russe, et dans deux types de cultures: celle individualiste (anglaise, américaine) et celle collectiviste (roumaine,

moldave et russe). La honte est à la fois une catégorie personnelle et sociale. Si au niveau personnel, étant une catégorie éthique, elle peut être individuelle, au niveau social cette catégorie est associée à un caractère social et à un comportement stéréotypé au sein d'un certain groupe, elle est étroitement liée aux jugements ethniques sur ce qui est bon (correspond à la norme sociale) et ce qui est mauvais (constitue une violation de la norme) et l'acte d'enfreindre les règles se termine, dans certaines cultures, par une punition. Ainsi, l'émotion sociale est subordonnée au profil mental d'une culture, le fait grâce auquel nous observons une large variété culturelle, d'une part, et une standardisation du comportement fonctionnel expressif-affectif, d'autre part.

L'idée de la spécificité culturelle des concepts émotifs est également soutenue par la scientifique A. Wierzbicka: dans les cultures individualistes, celles d'expression anglaise, l'intérêt pour les activités des autres et leur manière de vivre n'est pas aussi vif que celui des gens de la culture roumaine de Roumanie ou de Moldova. Ainsi, le concept de honte (*shame*) est moins important pour la culture anglophone, insistant plus sur le concept d'embarras (*embarrassment*), qui a le sens d'une émotion personnelle et fait partie du code de politesse de cette culture, ou du maniérisme dicté par le système démocratique. Par contre, si dans la culture russe, le concept de honte (*shame*) a une base morale, le concept d'embarras (*embarrassment*) signifie une situation confuse qui est arrivée à quelqu'un. En même temps, A. Wierzbicka affirme que *shame* en anglais représente un sentiment de douleur et une notion éthique qui fait référence à la disgrâce. *Shame* indique le désir de ne pas être vu, de se cacher.

Les études interculturelles ont acquis une large portée et permettent de comprendre les subtilités de la mentalité d'un peuple, le fait de les connaître facilite la communication au niveau interculturel, ce qui confirme l'actualité du sujet de recherche dans le cadre de la globalisation. La méthodologie de recherche des concepts et, en particulier, les méthodes issues de la linguistique cognitive proposées par George Lakoff et Anna Wierzbicka s'inscrit bien dans ce contexte. Ceux-ci incluent le scénario cognitif prototypique et le schéma d'imagerie décrit par le langage sémantique naturel présent dans toutes les langues.

Le corpus analysé est composé d'aphorismes avec le lexème *honte* en trois langues et qui sont proposés par des écrivains anglais, américains, roumains et russes, classiques et modernes. L'étude démontre les nombreux cas de coïncidence de la mentalité roumaine et russe dans la conceptualisation de la honte, d'une part, et offre des différences de conceptualisation de la honte chez les Américains et les Anglais par rapport aux Russes, aux Roumains de l'espace de la Roumanie et de la République de Moldova.

Mots-clés: analyse componentielle, valeurs culturellement spécifiques, émotion, scénario cognitif, concept de honte, type de culture

Abstract: The following paper puts under discussion the social concept of *shame* in the English, Romanian and Russian languages, also it takes into consideration the two types of cultures: those of the individualistic one (English and American) and those of the collectivistic type (Romanian, Moldovan and Russian).

Intercultural studies have recently acquired a great popularity; they allow us to understand all the smallest peculiarities of people's mentality. This fact helps in conducting a qualitative intercultural communication, which emphasizes the topicality of this research theme in the context of globalization.

In this context we successfully integrate the research methods using in this paper, which are those of cognitive linguistics, suggested and applied by the famous cognitivists such as George Lakoff and Anna Wierzbicka. The methods include the cognitive scenario and the image schema described by means of the Natural Semantic Metalanguage found in all the languages.

Corpus linguistics is composed of aphorisms that contain the lexeme *shame* in the three mentioned languages and also their synonyms, the aphorisms written by the modern and classical English, American, Romanian, Moldovan and Russian writers.

Keywords: componential analysis, culturally specific values, emotion, the cognitive scenario, the concept of shame, type of culture

Probleme de cercetare ale conceptului social rușine la nivel interdisciplinar și intercultural

În studii recente consacrate categoriilor conceptuale cercetătorii relatează despre două tipuri de experiență emoțională: personală și socială (Stoica, *Lexicul Socio-afectiv în româna veche. Studiu de caz – Rușine* 356) În prezenta lucrare ne axăm pe conceptul *rușine*, cercetându-l ca o emoție socială și pe modul de exprimare a ei în limbile engleză, română și rusă, pe de o parte, și pe de altă parte, în două tipuri de culturi: cea de tip individualist și cea de tip colectivist.

De la bun început este important să menționăm că emoțiile sociale au un caracter social asociat cu un comportament stereotipic în cadrul unui anumit grup strâns legat de judecățile etnice despre ceea ce este bun (corespunde normei sociale) și ceea ce e rău (este încălcare de normă), iar actul de încălcare a regulilor se încheie cu pedeapsă. Astfel, emoția socială se subordonează profilului mental al unei culturi, fapt datorită căruia observăm o gamă largă de varietate culturală, pe de o parte, și o standardizare a comportamentului funcțional expresiv-afectiv, pe de altă parte (*Ibid.* 355).

Idea despre specificul cultural al conceptelor emotive este susținută de cercetătoarea A. Wierzbicka (*Emotional universals*): în culturile de tip individualist, precum cele care aparțin exprimării în limba engleză, interesul față de activitățile altor oameni și modul lor de viață nu este tot atât de sporit precum cel al oamenilor din cultura română (România și Republica Moldova) în care conceptul *invidie*, care domină, de exemplu, societatea post-comunistă, a dus la apariția expresiei *să moară capra vecinului* (Vocila, *Emoțiile în viața socială. Rușinea și vinovăția în spațiul public postdecembrist din România*). Anume din aceste considerente conceptul *rușine* (*shame* în engleză) nu este atât de important pentru cultura anglofonă, în care se observă un interes mai sporit pentru conceptul *jenă* (*embarrassment*), cu sensul de emoție personală. Dacă conceptul *rușine* (*shame*) are o bază morală, conceptul *jenă* (*embarrassment*) semnifică o situație confuză care i se întâmplă cuiva (Wierzbicka, *op. cit.*). Totodată, A. Wierzbicka susține că *shame* din engleză reprezintă un sentiment dureros și o noțiune etică ce se referă la dizgrație. *Shame* indică dorința de *a nu fi văzut, de a se ascunde* (Wierzbicka, *Semantics, Culture and Cognition* 391).

Se consideră că vocabularul unei limbi este prea sărac ca să descrie toate sentimentele omenești, însă în orice idiom există expresii verbale pentru redarea conceptelor legate de emoție, inclusiv cel al *rușinii*, bunăoară:

burning with shame, loosing face, waiting to disappear (Kasabova, *From Shame to Shaming* 100), în română: *a muri de rușine, a-i plesni cuiva obrazul de rușine* (dex-online) și în rusă: *Гореть (сгорать) от стыда. Ни стыда, ни совести. К стыду своему. Стыд и срам так поступать* (slovarozhegova).

În lumea anglofonă, conceptul rușine (shame) este considerat negativ, iar studiul elaborat de noi confirmă acest fapt: am analizat 193 de citate și aforisme care transmit sensul conceptului *rușine*, dintre care 40 de exemple atestau sensul unui sentiment negativ sau destructiv pentru individ. Însă, Leon Wurmser (*Ibid.*) identifică o formă pozitivă a *rușinii* ca o atitudine protectoare și un gardian ale valorilor și idealurilor.

În unele culturi, precum cea japoneză, conceptul *rușine* este văzut ca o emoție centrală. De fapt, sentimentul de rușine apare în relație cu alți oameni, ceea ce leagă conceptul dat cu cel de relație. Societatea din vest se axează pe indivizi sau pe omul independent mai mult decât pe relațiile dintre aceștia. Plasarea individului în afara relației a stat la baza modernizării societății. Odată ce emoțiile cuiva nu se înscriu într-o scrisoare de recomandare (iar acest document este important pentru societate), ele au fost neglijate până la punctul de dispariție. Însă rușinea și relațiile legate de acest sentiment nu dispar, ele capătă forme ascunse și nu se manifestă vădit la nivel social.

Individualismul este tema dominantă a tuturor relațiilor în societatea vestică. Această focalizare ascunde rețeaua de relații personale și sociale pe care le întrețin toți oamenii. Mitul de păstrare independentă a sinelui reflectă și generează deghizarea și controlul emoțiilor de rușine și mândrie în această cultură (Scheff, *Shame as the Master Emotion of Everyday Life* 4). Prin aceste idei sociologul Th. Scheff deschide secretul neexprimării verbale a conceptului *rușine* în societatea vestică și explică natura socială și personală a conceptului dat în cultura americană. De fapt, savantul consideră *rușinea* (*shame*) o emoție principală (master emotion, (*Ibid.*) deoarece ea are mai multe funcții sociale și psihologice decât alte emoții: *rușinea* (*shame*) este o componentă cheie a conștiinței, a simțului moral, care semnalează încălcarea, abuz sau exces fără ca să fie exprimată în cuvinte. Însă o funcție centrală a emoției de rușine constă în monitorizarea exprimării individului și în recunoașterea altor stări emotive, precum *supărarea, frica, necazul și dragostea*. Din motive că e rușine să exprimi aceste stări, ele sunt controlate. În cultura vestică *rușinea* este reprimată și ascunsă deoarece la nivel social e promovată doar emoția de *jenă* (*embarrassment*) și nu cea de *rușine* (*shame*),

adică individul se află în stare de *necaz, frică, supărare* sau, propriu zis, *jenă* (*Ibid.* 5). În așa mod, observăm diferența dintre comportamentul indivizilor în alte etnii și vocabularul variat ce exprimă aceste concepte.

În rezultatul globalizării masive, tinerii din culturile de tip colectivist preiau comportamentul american, în care *rușinea* nu este promovată la nivel social, iar aceștia neștiind despre trăirea rușinii de către un individ american la nivel personal și despre faptul, că în cultura americană este *rușine să manifesti rușine*, și că, la fel, este rușine să exteriorizezi și alte emoții negative precum furia sau supărarea, simțul de vina și altele, preiau un model de comportament eronat. Societatea americană nu promovează *rușinea*, pe când în societatea de tip colectivist conceptul *rușine* mai apare ca un instrument de monitorizare a comportamentului tinerilor, la care recurg părinții și buneii care, la rândul lor, au fost educați printr-o astfel de valoare.

După cum am menționat mai sus, un parametru important pentru studierea emoțiilor sociale este sistemul semiotic al expresiei afective. Comportamentul și psihologia determinată de modelele socioculturale care au un grad înalt de convenționalitate reprezintă corespondența expresivă a lexicalizării afective cu o funcție de signal standardizat social.

Conceptul emiologie fuzionează toate mijloacele verbale și non-verbale de exprimare a lui, iar regulile contextuale de utilizare a acestor mijloace sunt specifice societății în variate situații comunicative. Majoritatea experiențelor afective au o fațetă dublă: personală și colectivă. Scenariile afective se compun din situații individuale de evaluare în context social.

Relatând despre vocabularul socio-afectiv, menționăm că el include componenta semantică [+socio-activ] și descrie direcția acțiunii orientate din interior spre exterior. Alte cuvinte de acest gen conțin componenta [+socio-reflexiv] și indică o acțiune orientată spre interior. Totodată, să nu uităm de focalizarea expresiei orientate spre public sau spre o imagine privată (Stoica, *op. cit.* 357).

Rușinea este un concept care necesită un studiu inter-disciplinar, ceea ce înseamnă că cercetătorii sociologi, antropologi, psihologi și lingviști încearcă să definească modul în care acesta este exprimat și se manifestă în fiecare domeniu al științei; modul de interacționare a niveluri date atunci când conceptul vizat se pretează interpretării, totodată punând în aplicare metoda antropocentrică (Гадамер, *Истина и метод* 512).

După o introducere sociologică aplicată conceptului *rușine*, purcedem la analiza psihologică a acestuia în intenția de a identifica o emoție care

include sinele, mai precis, o evaluare negativă a sinelui sau în raport cu alții. În cazul evaluării negative a sinelui de către alții nu ne simțim buni de nimic (Kasabova, *op. cit.* 99-100). Aristotel afirmă că simțim *rușine* în fața celor a căror opinie are valoare pentru noi (<http://www.goodreads.com>), asta înseamnă că *rușinea* este o emoție socială, deoarece ea implică sinele social și evaluarea de sine se face în context social.

Dar cum se studiază conceptul *rușinea* la nivel lingvistic? În cele mai dese cazuri, lingvistica modernă se axează pe paradigma antropocentrică care include noțiuni precum tabloul lingvistic al lumii, mentalitate, conștiință națională. Tabloul lingvistic al lumii fixează ideile indivizilor care aparțin unui popor despre realitatea pe care o trăiesc la o etapă de dezvoltare, însă tabloul dat nu ne oferă o descriere amplă a realității ce există în conștiința național-umană (РЫЖЕНКОВА, *Концепт „стыд” в русской языковой картине мира 1*).

Studiul lingvistic al unui concept pornește de la definiția lexemului prin care este redat, iar în procesul de înțelegere a sensului cuvântului respectiv ajungem la esența imaginii lingvistice a lumii, reflectată de cultura pe care o reprezintă (Малахова, *Семантическая структура концепта „стыд” в русском поэтическом дискурсе*).

Pentru a determina componentele semantice ce se conțin în lexemului *rușine* în limbile română, engleză (*shame*) și rusă (*стыд*), aplicăm metoda analizei componentiale. Conform DEX-ului, lexemul *rușine* include semele [+/- afectiv] și [+ validare social-normativă]. Din punct de vedere psihologic, trăsăturile componentiale sunt [+energie psihică], [+negativ], [+subiectiv], [+intensitate], [+durată]. Caracteristica semantică [+validare social-normativă] permite să includem lexemul *rușine* în categoria de afecte sociale sau emoții. Termenul generic este parte componentă a unor expresii cum ar fi: *fără rușine*, *a muri de rușine*, *a-i plesni cuiva obrazul de rușine*, *nu-ti e rușine*. Al doilea sens al lexemului *rușine* este *modestie*, *timiditate*, *reținere*; iar al treilea sens se referă la *pedeapsă*, *umilință* și *ofensă*: *a se da*, *a face sau a da pe cineva de rușine*. După direcția sa, acțiunile exprimate de aceste îmbinări de cuvinte se orientează din interior spre exterior; spre societate și dinspre societate.

Termenul generic *rușine* (*shame*) în engleză (*Collins Cobuild Dictionary* 1329) include semele [+/- afectiv], [+ validare social-normativă], [+ validare personal-normativă], [+ remușcare], accentuând că lexemul *shame* cumulează sensul [+ vină] (*guilt*) și cel de [+ sine] (*self*). Al doilea sens al acestui lexem face referință la *necinste*, *rușine*, *dezonoare*, iar direcția

acțiunii exprimate este orientată de la societate spre persoană. Termenul generic *rușine* (*shame*) în engleză este parte componentă a expresiilor: *to do something to one's shame, to happen to the shame of somebody, to shame someone, something may shame somebody, shame on you, to shame, shamefaced, shameful*.

Studiind definiția lexemului *стыд* (*rușine*) în dicționarul de limbă rusă (Ожегов, *Толковый словарь русского языка* 766), observăm sensul unui sentiment profund de *jenă* motivat de gândul despre o acțiune indecentă sau a unei *vinovății*, astfel conceptul *rușine* asociindu-se în limba rusă cu o emoție sau cu emoții negative. În literatura artistică din secolele XVIII-XIX acest concept se mai asociază cu emoția de *frică*, iar trăirea lui este comparată cu *durerea* sau *chinul* (Малахова, *op. cit.* 7).

Atât în literatura de specialitate, cât și în cea artistică, conceptul *стыд* (*rușine*) în rusă indică o manifestare fiziologică a individului care simte rușine. De fapt, acest sentiment apare în imaginea *obrajilor rumeni* sau *roșii* ale individului care a încălcat norma de conduită a societății, redat mai ales prin *culoarea roșie* sau cu ajutorul lexemului *culoare*, precum *краснеть от стыда* sau *яркая краска стыда, тёмная краска стыда* (*Ibid.*), ceea ce indică înfierbântarea organismului. Însă observăm și reacții adverse ale organismului, asociate cu sentimentul de *rușine*, atunci când acesta e însoțit și de un *sentiment de frică*. În acest context, citând-o pe savanta N. Arutiunova, Iu. Râjenkova et al. menționează că lexemul *стыд* (*rușine*) în limba rusă are legătură cu *studъ, *stydъ, care semnifică *frig*. Inițial sensul lexemului *стыд* transmitea abilitatea de a cauza mustrări de conștiință și emoții de frică (Рыженкова, *op. cit.* 1), actualmente acest lexem mai cumulează semul [+monitorizarea comportamentului uman] în societate.

Savantul Iu. Lotman consideră că *rușinea* este un regulator al comportamentului uman în societate și din cele mai vechi timpuri servește în calitate de instrument al interdicției culturale (Лотман, *Статья по семиотике культуры и искусстве* 544). Însă, după părerea noastră, o idee de valoare propusă de profesorul N. Arutiunova vizează evaluarea sensului lexemului *стыд* în legătură cu dezvoltarea societății și trecerea acestei valori din una personală în cea socială, mai cu seamă, anume trecerea valorii de *rușine* legată de interzicerile de natură animală ale unui individ la cele de natură socială a cauzat separarea sensului lexemului *стыд* de semele cu sensul *страх, угрызение совести, боязнь, почитание, уважение* (*frică, mustrare de conștiință, venerare, respect*, tradus de V. Lifari) (Рыженкова, *op. cit.* 1).

Deseori, în discuțiile despre conceptul *стыд* (*rușine*) în limba și cultura rusă se face referință la conceptul *бунулуй симт* (*совесть*). Astfel, dacă *rușinea* este un concept emotiv și se manifestă la nivel fiziologic în dependență de temperamentul individului purtător al acestei emoții, *бунул симт* ține de rațiune și conștiință. Însă există o legătură între aceste două concepte, și anume: conștiința umană. În lucrarea „Emil Cioran Hermeneutica emoțiilor și modelarea estetică a filosofiei” de Constantin Aslam, autorul explică procedura cognitivă de percepere a lumii de către un individ: „Modul în care ne sunt date obiectele ca fapte de conștiință nu aparține obiectelor, ci conștiinței noastre interne de oameni individuali. Obiectele sunt în funcție de felul în care este poziționată conștiința față de ele, iar trăirea urmează aceste poziționări”. (46). Deci, conștiința umană este baza percepției și normalizării informației și a comportamentului individului, iar emoția sau trăsătura de caracter apare ca rezultat al procesului cognitiv declanșat și este în strânsă legătură cu cauzatorul său.

Nae Ionescu susține că *бунул симт* este aptitudinea naturală a omului de a judeca bine și de a distinge adevărul de fals, pentru care sensibilitatea și gândirea alcătuiesc un tot viu, indisociabil în trăirea vieții individuale și colective (*Ibid.* 44).

Din lucrarea K. Fábíán, care, în postură de doctorand, a studiat conceptul *совесть* (*бунул симт*) în limba rusă, putem urmări etimologia acestui lexem: el provine de la rădăcina indo-europeană comună *ведать* (a ști, a cunoaște). De asemenea, studiul etimologic al conceptului *совесть* (*бунул симт*) permite să concluzionăm că acesta este în strânsă legătură cu cel de conștiință și cu noțiunile de moralitate, comportament uman, raportate la societatea în care trăim. În rezultat, metafora conceptuală ce redă conceptul *совесть* în limba rusă desemnează *бунул симт* aplicat la o ființă care posedă capacități umane (*Фабиан, Несколько замечаний о понятии „совесть” в русском языке и культуре*).

În abordările antropocentrice ale anumitor concepte la nivel național sau intercultural, dacă acestea sunt legate de trăiri sufletești sau raționale, savanții discută despre localizarea lor în interiorul sau pe exteriorul corpului omenesc, acest fapt cauzând apariția expresiilor somatice care includ un lexem ce denumește o parte a corpului, concret sau abstract, bunăoară: *И стыдно стало грезы / Тут сердцу моему; Из сердца выну черный стыд; Душа полна стыда и страха / Влачится в прахе и крови* (Малахова, *op. cit.* 9). După cum vedem, conceptul *rușine* în rusă se localizează în

inimă, suflet și în sânge, două fiind organe concrete, iar sufletul fiind o substanță abstractă.

În cultura rusă, conceptul *rușine* are și aspectul de gen. Rușinea este asociată mai mult cu femeia, domnișoara și mai puțin cu bărbatul. Situația respectivă se explică prin postulatele religiei și prin normele societății din secolul al XIX.

În urma unei sinteze a literaturii de specialitate în contextul subiectului abordat, concluzionăm că, la nivel de cultură, conceptele *стыд* și *совесть* în rusă au fost studiate într-un spectru larg. Metodele utilizate preponderent se rezumă la cea antropocentrică, semică și descriptivă. Totodată, studiile contemporane nu se limitează doar la un singur domeniu, îmbinând cu iscusință elemente de lingvistică, filosofie, culturologie, sociologie și psihologie.

Studiul corpusului selectat în limbile engleză, română și rusă

Pentru o mai bună exemplificare a unor afirmații emise anterior, propunem o analiză semantică a scenariilor cognitiv-prototipice exprimate în micro-situații care înglobează aforisme cu lexemele *rușine* în limba română, *shame* și *embarrassment* în limba engleză, *стыд* și *совесть* în limba rusă.

Corpusul analizat include 203 exemple de citate în limba română, 194 exemple de citate în engleză și 105 exemple în rusă. Aforismele selectate au fost extrase din baze de date în format electronic după cum urmează: în limba engleză (<https://www.goodreads.com/quotes/tag/shame>), în limba română (<http://subiecte.cita.tepedia.ro/despre.php?s=ru%BAine>), iar pentru limba rusă exemplele au fost selectate din mai multe surse electronice și anume: (<http://aphorismos.ru/conscience/>; http://stuki-druki.com/aforism_Stid.php); Жемчужины-мысли.рф/цитаты/по%20разделам/Совесть,%20честь.html%20; <http://citaty.info/tema/styd>; http://wisdoms.one/tsitati_pro_styd.html; <http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/>; <http://page-love-mir.ru/vviskazyvaniya.pro-styid-sovest-chest.html>).

În rezultatul analizei citatelor extrase din limbile de lucru am identificat mai multe subcategorii în care sensul noțiunii *rușine* apare în context însoțit de o altă emoție, o valoare morală sau materială, la nivel social sau individual.

În primul rând, punem accentul pe mostrele care mai mult sau mai puțin denotă un sens comun la nivel conceptual, în plan intercultural,

bunăoară: 1) rușinea și norma în societate: (En. 48), (Ro. 46), (Ru. 22); 2) rușinea ca parte a conștiinței omenești: (En. 29), (Ro. 27), (Ru. 5); 3) rușinea și eșecul: (En. 6), (Ro. 13), (Ru. 0); 4) rușinea și secretul: (En. 13), (Ro. 4), (Ru. 0); 5) rușinea și minciuna: (En. 2), (Ro. 14), (Ru. 18), în limba rusă am inclus în rubrică (5) sensul opus al minciunii care se reflectă în puritate; 6) rușinea și dragostea: (En. 6), (Ro. 6), (Ru. 5); 7) rușinea și prostia: (En. 2), (Ro. 8), (Ru. 0); 8) rușinea și vârsta (En.1), (Ro. 4), (Ru. 0); 9) rușinea și Dumnezeu (En. 3), (Ro. 1), (Ru. 0), 10) rușinea și simbolul (En. 3), (Ro. 13), (Ru. 4); 11) rușinea și curajul (En. 4), (Ro. 3), (ru. 0).

Numeroase exemple în limba engleză (40) prezintă sensul de *rușine* ca o emoție distructivă pentru individ, sens care apare doar sporadic în limba rusă (2 exemple), iar în română nu se reflectă deloc. În conștiința unui englez, conceptul *rușine* apare asociat celui de *frică* (6 exemple), ceea ce nu observăm nici în mentalitatea română, nici în cea rusă. O altă trăsătură culturală specifică pentru englezi este asocierea *rușinii cu sensibilitatea* (6 exemple) și cu timpul (2 exemple).

Deseori conceptul *rușine* apare în engleză și în rusă în context cu cel de *furie* (2 exemple); tot aici găsim conceptul *rușine* în contextul celui de *sărăcie* (En. 1) și (Ru 3). După cum am menționat supra, unui englez care simte rușine îi apare dorința de *a se ascunde* (En 2); același sentiment fiind exteriorizat și de un român sau de un rus într-o serie de exemple, bunăoară: *a intra în pământ de rușine, провалиться сквозь землю от стыда*.

Tot în acest grup includem conceptul *rușine* asociat cu cel de *vinovăție* (En. 2), (Ru 3). În limba română și rusă au fost identificate categorii comune, precum rușinea de propria identitate (Ro. 13), (Ru. 2), oamenii cu simț de rușine și fără el (Ro. 3), (Ru 13); alte categorii extrase din exemplele analizate în aceste două limbi sunt specifice cultural, de exemplu: în limba română – lauda și rușinea (11 exemple), rușinea și cinstea (6 exemple), rușinea de o profesie (6 exemple), egoul și rușinea (3 exemple), rușinea și nuditatea spirituală (2 exemple), răbdarea și rușinea (2 exemple), rușinea și trădarea, rușinea și veselie, rușinea și lenevia, grupuri în cadrul cărora am identificat numai câte un exemplu, aceste categorii fiind nereprezentative.

Alte categorii observate în citatele despre rușine în limba rusă, pe care le considerăm specifice din punct de vedere cultural, sunt: bunul simț și negocierea sau banii (5 exemple), rușinea și sufletul (2 exemple), bunul simț și alcoolul (2 exemple), rușinea și memoria (4 exemple), bunul simț și limba.

O categorie comună pentru limba rusă și română este rușinea și câinele, pe care, de altfel, am putea să o includem în rubrica simbolurilor, câinele

fiind considerat o ființă corectă, iubitoare și devotată stăpânului, vietate căreia nu-i este de ce să-i fie rușine.

Să analizăm din perspectivă semantică unele citate în care figurează conceptul rușine însoțit de altele, demarăm prin rubrica *rușine ca parte a conștiinței omenеști*, bunăoară:

(1a) *The more things a man is ashamed of, the more respectable he is* (George Bernard Shaw, *Man and Superman*).

(2a) *It was a shameful thing that she had nothing of which to be ashamed* (Philip José Farmer).

(3a) *With no blame there's no shame. A human society can't exist without shame. Shame is like handedness or walking upright. It's a central human attribute. In fact, it's the first human quality ever recorded.'*

,Where?'

,Genesis, Chapter Three. The covering of nakedness. The acquisition of shame was the first consequence of consciousness, of the speciating moment. Take shame from me and you are calling me pre-human. (Sebastian Faulks, Engleby)

Din exemplele (1a) – (3a) notăm că societatea engleză și cea americană recunoaște conceptul rușine (*shame*). El apare ca o emoție trăită de individ, o emoție parte componentă a conștiinței care servește în calitate de instrument regulator în societate. În limba română conceptul se înscrie în aceeași rubrică și reprezintă un echivalent al conștiinței umane, de exemplu:

(1b) *Ferește-te să faci fapte rușinoase! Când îți vine să intri în pământ de rușine, gândește-te că și morții intră tot acolo* (Gavriil Stiharul).

(2b) *Omului bun îi e rușine când face o faptă rea; omului rău îi e rușine când face o faptă bună* (George Budoii).

(3b) *De multe ori, când am luat anumite decizii, când am fost mândră sau când m-am rușinat de vreo faptă de-a mea, dar mai ales când aș fi avut nevoie de un sfat, m-am întrebat în gând: „Oare tata ce-ar spune acum?” Și am încercat să îmi imaginez părerea lui, sfatul lui, aprobarea sau dezaprobarea lui...* (Irina Binder).

Aprobarea sau dezaprobarea comportamentului uman se face nu doar de societate, ci în mod primar de părinți în cultura românească (3b). Să fii rușinos e considerat de bine, iar să fii nerușinat e considerat de rău (1b). În limba și cultura rusă conceptul rușine servește în calitate de instrument social sau personal de control sau monitorizare a comportamentului uman, bunăoară:

(1c) *Все мы – в динамике, и меняют нас окружающие, опыт и время. Совесть – стержень надёжности и гарант нашего ”Я”* (Л. С. Сухоруков) (<http://aphorismos.ru/conscience/>).

(2c) *Стыд есть драгоценнейшая способность человека ставить свои поступки в соответствие с требованиями той высшей совести, которая завещана историей человечества* (Салтыков-Щедрин, http://stuki-druki.com/aforism_Stid.php).

(3c) *Самые закоренелые проходимцы и те понимают, что в стыдящемся человеке есть нечто выделяющее его из массы бездельников и глупцов* (*Ibid.*).

(4c) *Ничто вернее того, что человек стыдится и чего не стыдится, не показывает ту степень нравственного совершенства, на которой он находится* (*Ibid.*).

În cultura rusă, conceptul *ruşine* apare cu sens de verticalitate, tărie de caracter, autoeducație și educație moral-spirituală, având o valoare foarte importantă la nivel social, în special.

În studiile de psihologie, *ruşinea* (*стыд din rusă*) este considerată o emoție, iar trăirea repetată a acesteia poate duce la faptul că individul transformă experiența sa emoțională într-o trăsătură de caracter și atunci abilitatea individului de a simți *ruşine* în anumite situații este susținută de membrii societății sau a comunității, fapt observat în exemplul (2) în care lexemul *стыд* (*ruşine*) apare ca o capacitate a omului de a-și ghida acțiunile în corespondență cu istoria poporului din care vine, ceea ce exprimă conceptul *ruşine* atât la nivel individual, cât și la cel social.

O altă idee pertinentă despre conceptul *ruşine* se conturează în exemplul (3) de mai sus. În acest caz, individul care posedă simțul *ruşinii* sau cel al *bunului simț* apare într-o lumină mai favorabilă decât ceilalți din masa populației, *caracterul jenant* al individului fiind o valoare culturală, exprimată la nivel social.

De multe ori conceptul *ruşine* apare ca o bază morală a unui individ, iar gradul de moralitate este determinat de operarea acestuia cu sentimentul de *ruşine* față de lumea din jur.

Parte a conștiinței umane, *ruşinea* se observă în limbile engleză, română și rusă; mai mult decât atât, în cultura rusă se vorbește deseori despre indivizi cu și fără *bun-simț* (*ruşine*), cei privați de această virtute fiind luați în derâdere, de exemplu:

(4a) *Good...if you've done things you aren't proud of. It means you have a conscience* (Criss Jami, *Killosofhy*).

(5a) *Guilt, of course, is feeling bad about one's actions, but shame is feeling bad about oneself* (Gregory Boyle, *Tattoos on the Heart: The Power of Boundless Compassion*).

(6a) *Without shame, without conscience* (Chris Galford, *At Faith's End*).

Exemplul (4a) poate mai fi clasificat în rubrică *rușine și mândrie*, astfel de exemple cu mai multe sensuri sunt uneori ambigue și au nevoie de un context suplimentar pentru a fi înțelese. [+Evaluarea socială pozitivă] este evidentă în acest exemplu, deoarece lexemul *proud* (*mândru* în engleză) este inclus într-o sintagmă negativă: [-- mândrie], [+rușinat], [+decent], [+modest].

Mostra (5a) este de o valoare culturală specifică pentru cultura britanică și cea americană, deoarece acestea sunt culturi cu valori orientate spre simțul de *vinovăție* și mai puțin spre cel de *rușine*, iar în exemplul (5a) Gregory Boyle pune în valoare diferența de conceptualizare a vinei și a rușinii în cultura americană, primul concept fiind legat de încălcarea conduitei și critica acestui fapt, rușinea, însă, fiind legată de autocritică, conștiință, interior, spiritualitate și moralul individului la nivel personal.

În limba română, de asemenea, notăm multe exemple din categoria rușinea și conștiința umană, bunăoară:

(4b) *Cea mai mare rușine e cea pe care n-o vede nimeni: rușinea ta de tine însuși* (Nicolae Iorga).

(5b) *Rușinea ne împiedică să facem ceea ce legea nu interzice* (Alexandru Gh. Radu).

(6b) *Cu rare excepții, trăiesc sub capacitățile mele, cu conștiința apăsată de un sentiment de vină și de rușine violentă* (Emil Cioran).

Autoevaluarea critică este cea mai puternică emoție de *rușine*, totodată această stare este considerată cea mai intensă. Astfel, ca parte a conștiinței umane, conceptul *rușine* este exprimat mai intens în limba română decât în cea engleză. Acest fapt este confirmat de exemplul (5b) care pune conceptul *rușine* mai presus decât legea, ceea ce, în culturile anglofone, unde legea se respectă cu strictețe, este imposibil.

Contrar afirmațiilor despre culturile de tip colectivist, observăm conceptul *vinovăție* plasat într-un context cu cel de *rușine*.

În cultura rusă se vorbește deseori despre oameni cu și fără simț, mai cu seamă cei cu *rușine* sau *bun simț* și cei privați de această virtute, de exemplu:

(5c) *Бессовестного не мучит ни совесть, ни, тем более её отсутствия* (И. Герчиков).

(6с) *Угрызения совести не каждому по зубам* (К. Кушнер).

(7с) *Некоторые просыпаются в разное время со своей совестью* (Э. А. Севрус (Ворохов)).

(8с) *Дретмлющая совесть чаще засыпает, чем просыпается* (Г. Малкин).

(<http://aphorismos.ru/conscience/>)

(9с) *Мне всю жизнь было неловко за злых людей. Почему они такие? Почему совершают поступки, за которые мне стыдно, а им нет?* (Н. Андреева).

(10с) *Запасы бесстыдства в любом человеке огромны, сколько ни копай – до дна так и не доберешься* (З. Прилепин, <http://citaty.info/tema/styd>).

[+Evaluarea indivizilor de către societate] este semul cel mai prezent în mostrele în limba rusă, societatea nepromovând lipsa bunului simț, a conștiinței sau a educației.

O categorie de interes deosebit este binomul *rușinea și minciuna*. Deși în engleză am înregistrat doar două exemple pentru această rubrică, în limba română identificăm tocmai 14 exemple cu acest sens, de exemplu:

(7a) *After a brief silence, Kenzie said, „Don't you believe in second chances?” The room seemed a little colder, a little darker, as if a shadow had passed over the sun. „Sonny Lee always said, „Fool me once, shame on you; fool me twice, shame on me”* (Cinda Williams Chima, *The Sorcerer Heir*).

(8a) *She kept saying, „My husband will be back soon. He went for help. He'll be back.” But that's the kind of lie people tell sometimes when they got only strangers to rely on. There's shame in that, so people lie* (Marilynne Robinson).

(7b) *Minte cu nerușinare! De parcă minciuna spusă „cu rușine” ar fi mai scuzabilă...* (Mihail Matarînga).

(8b) *Mincinoșii sunt o rușine a vieții, ei nu au scrupule și folosesc toate mijloacele pentru a-i înșela pe alții și a-și atinge scopurile; cea mai mare satisfacție a lor, este atunci când cred că au reușit să păcălească pe alții, dar ei știu că „minciuna are picioare scurte” și pierd repede încrederea celorlalți* (Ecatarina Chifu).

(9b) *Mă duceam la cinematograful fiindcă acolo era cel mai ușor să agăți fete. E rușinos, dar e una dintre cele mai frumoase amintiri de când eram puști* (Alexandru Tocilescu).

(10b) *Adevărul nu-i pedepsește pe ticăloși, ci îi rușinează.* (Oreste Teodorescu)

Mostra (7a) în engleză include proverbul englez bine cunoscut: rușinea o simte acel care se lasă înșelat de 2 ori, deci englezul este îndemnat să nu ofere o altă șansă unui mincinos. *Să fii înșelat de soț este o rușine pentru o femeie*, astfel o minciună personală se transformă în una socială, pe care femeia o spune ca să se protejeze de rușine, conceptul rușine fiind legat de apartenența individului la sexul feminin, fapt observat și în limba rusă.

În română, minciuna apare atât în contextul *rușinii personale* (9b), cât și în cel al *rușinii sociale* (7b, 8b, 10 b).

În tabloul cultural al limbii ruse, bunul simț (совесть) se compară deseori cu puritatea sau curățenia, acest fapt fiind ilustrat în aforismele de mai jos:

(11c) *Пятна на совести не выводятся* (С. Федин).

(12c) *Считать ли чистой совесть, не бывшую в употреблении* (И. Герчиков).

(13c) *Жалок тот, в ком совесть не чиста* (А. С. Пушкин).

(14c) *Что делает совесть чистой? Её угрызения* (М. Генин).

(15c) *Если совесть спит, значит, она чистая* (Е. Кащеев, <http://aphorismos.ru/conscience/>).

După cum vedem, conceptul *bunul simț* în rusă reprezintă o trăsătură de caracter obligatorie pentru un individ care se vrea decent, iar stările de mustrări ale conștiinței ajută la menținerea *bunului simț* în prezență (11c, 14c), alteori *puritatea bunului simț* ar fi un indicator al lipsei acesteia (12c, 13c, 15c).

Categoria *rușine și dragoste* se reflectă într-un număr egal de exemple în engleză și română și un număr mai mare în limba rusă. *Rușinea și dragostea* apar în cultura și limba rusă într-o îmbinare interesantă, am constatat că scriitorii consideră mai cu seamă mulți *dragostea* net superioară *rușinii*, iar alții susțin ideea *dragostei rușinoase*, bunăoară:

(16c) *Не надо любви никогда стыдиться! Пусть будет в ней хворь или невзгод безмерность* (Эдуард А. Асадов, http://wisdoms.one/tsitati_pro_styd.html).

(17c) *Самый тяжкий стыд и великое мучение – это когда не умеешь достойно защищать то, что любишь, чем жив* (М. Горький, Жемчужины-мысли)

(18c) *Любовь благородна только тогда, когда она стыдлива* (В. А. Сухомлинский, <http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/>).

(19c) *Кити посмотрела на его лицо, которое было на таком близком от неё расстоянии, и долго потом, через несколько лет,*

этот взгляд, полный любви, которым она тогда взглянула на него и на который он не ответил ей, мучительным стыдом резал её сердце (Л. Н. Толстой, <http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/>).

Conceptul dragoste, este, bineînțeles, de valoare în cultura rusă, acesta reprezintă un sentiment localizat, împreună cu cel de *rușine*, în inima individului, fapt care arată legătura acestora în mentalitatea unui individ rus.

În limba română, la fel, dragostea este superioară rușinii, bunăoară:

(11b) În preajma iubirii, o clipă, și moartea se rușinează (Costel Zăgan).

(12b) Nu trebuie să ne fie rușine de iubirile noastre care isprăvesc prost și să le renegăm apoi, ci să rămânem cu sufletul împăcat că ne-am împlinit, fie și pentru o perioadă numai, harul cu care am fost înzestrați — acela de a iubi (Emil Dogaru).

În engleză, manifestările fiziologice similare (înroșirea feței), mijloc semiotic de exprimare a conceptului emotiv, induce în eroare autorul enunțului despre starea interlocutorului său, nu este clar dacă înroșirea pielii are loc datorită sentimentului de dragoste, a emoției de rușine sau ale ambelor stări concomitent. Contextul suplimentar *like there was a difference* explicitează idea de egalitate dintre aceste două stări, astfel culoarea roșie simbolizând atât *rușine*, cât și *dragoste*.

(7a) *She hugged me and I could feel the heat rise in my face, either from shame or love, like there was a difference.* (Christopher Moore, *Lamb: The Gospel According to Biff, Christ's Childhood Pal*)

(8a) *The good news is, shame has a kryptonite. Shame cannot survive under the power of love.*

Love defeats shame, every time. Love says that no matter what you did which may have caused guilt, you are loved. You are lovable. You are love itself. That is the truth. And because of that, you have nothing to be ashamed of (Stephen Lovegrove, *How to Find Yourself, Love Yourself, & Be Yourself: The Secret Instruction Manual for Being Human*).

Rușinea și simbolul constituie o rubrică reprezentativă în clasificarea elaborată de noi. Înregistrăm cele mai multe exemple în limba română, însă și în celelalte două limbi de lucru am identificat asocierea conceptului *rușine cu simbolul*. De obicei, prin simbol avem în vedere *culoarea roșie a pielii omului sau a unei părți a corpului*. În acest context trebuie să menționăm că atunci când individul simte rușine, reacția fiziologică a corpului uman se manifestă prin înroșirea pielii (în cazul anumitei grupe sangvine și a pielii albe), de aici au apărut și mijloacele semiotice de exprimare a emoțiilor. În

română am identificat mai multe simboluri ale conceptului *rușine*, precum: *obrazul, capul aplecat și coarnele cerbului* atribuite bărbatului, de exemplu:

(11a) *...shame spreads through his body like a drop of red dye in water* (Zak Ebrahim).

(13b) *Coarne: organe care la cerb sunt o podoabă, iar la bărbat o rușine* (George Budo).

Am menționat anterior în cultura rusă legătura conceptului *bunul simț* cu *puritatea*, însă, de cele mai dese ori, *rușinea* se înscrie în *culoarea roșie*, se asociază cu *ochiul* unui individ sau cu *focul*, mai cu seamă cu procesul de *ardere*, cu *înfierbânțeala*, ce apare în rezultatul procesului cognitiv în timpul reflectării individului care simte *rușine* din cauza faptului că s-a comportat opus normei morale sau a celei sociale, de exemplu:

(20c) *Каждый из нас хоть раз попадал в глупую ситуацию, когда сгораешь от стыда из-за острого осознания того, что всему виной собственная безалаберность, а от залившегося краской лица запросто можно раскурить сигарету. От такого не застрахован никто: ни прожженные циники, ни прекраснодушные мечтатели. Важно другое. Знаете, что обычно делает человек, когда попадает в глупую ситуацию? Всё верно – он совершает новую глупость, усугубляя своё и без того нелепое положение. Всему виной – отсутствие возможности обдумать последствия и вполне понятное желание отыграть все назад.* (П. Корнев)

(21c) *Он был из тех впечатлительных людей, которые краснеют до слез от чужой неловкости* (В. Набоков).

(22c) *Краска стыда пятен не оставляет* (Б. Ю. Крутиер).

(23c) *Когда ты не можешь выдержать взгляд человека, это означает, что ты либо влюблен, либо тебе за что-нибудь, перед ним стыдно. Я же не могла допустить ни того, ни другого* (О. Городова, <http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/>).

Concluzie

Astfel, în profilul mintal al culturilor la care ne-am referit (britanică și americană, română și cea rusă), am identificat 5 categorii de exemple în care conceptul *rușine* în limbile engleză, română și rusă se înscrie aproximativ în același context și transmite sensuri asemănătoare.

În primul rând, din punct de vedere interdisciplinar, aceste categorii (*rușinea și norma în societate, rușinea ca parte a conștiinței omenești,*

rușinea și minciuna, rușinea și dragostea și rușinea și vârsta) se referă la partea psihologică a individului, tratând rușinea ca la o emoție personală legată de conștiință, chiar și partea socială fiind influențată de tipul de personalitate: în așa situații punem în valoare calitatea de persoană responsabilă sau iresponsabilă, identificând categoria *rușine* ca un instrument de monitorizare a conștiinței în societate. În cultura de tip individualist, legile societății sunt respectate cu strictețe, iar individul care nu încalcă normele sociale nu se regăsește în ipostaza de a simți rușinea sau vinovăția.

Minciuna și rușinea constituie o categorie care, atât în cultura rusă, cât și în cea română, se evidențiază prin contrastul cu adevărul și puritatea. În tandemul dragoste și rușine întotdeauna câștigă dragostea, cea dintâi fiind considerată în limbile rusă și română fiind superioară față de rușine.

O categorie reprezentativă în clasificarea propusă este rușinea și simbolul. Credem că metoda antropocentrică este una reușită pentru a studia conceptele emotive, deoarece, cu ajutorul acesteia, putem descrie comportamentul uman sau manifestările fiziologice ale corpului uman atunci când individul simte emoția de rușine. Capul sau ochii aplecați, obrații roșii sau rumeni, culoarea roșie sau roz a pielii – toate sunt mijloace semiotice de exteriorizare a conceptului rușine. Aceste simboluri sunt caracteristice culturilor de tip colectivist, cum ar fi cultura rusă și română. În cultura britanică și americană capul aplecat nu este identificat printre simbolurile rușinii.

În același timp, în culturile și limbile cercetate, scenariile cognitiv-prototipice ce descriu situațiile în care un individ simte rușinea sunt variate (chiar dacă, aparent, termenii ce redau conceptul rușine corespund la nivel lingvistic), situațiile care cauzează apariția acestei emoții sunt diferite și depind de contextul social și de mentalitatea națională, fără a neglija sensibilitatea și conștiința umană la nivel personal.

Bibliografie

- Aslan, Constantin, „Emil Cioran Hermeneutica emoțiilor și modelarea estetică a filosofiei”, in [annals.ub-filosofie.ro/index.php/annals/article/view File/72/61](http://annals.ub-filosofie.ro/index.php/annals/article/view/File/72/61) (accesat pe 25 decembrie 2018).
- Collins Cobuild Dictionary*, London and Glasgow, The University of Birmingham, Collins, 1990.

La contribution de la bibliothèque à l'affirmation de la diversité culturelle

- Kasabova, Anita, "From Shame to Shaming", published by De Gruyter Open, Open Cultural Studies 2017; 1: p. 99 – 112, <https://doi.org/10.1515/culture-2017-0010>, (accesat pe 03 decembrie 18).
- Scheff, Thomas J. and Retzinger, Suzanne M., "Shame as the Master Emotion of Everyday Life", media hil.no/ nndr 2005/ symbol.doc., (accesat pe 3 decembrie 2018).
- Stoica, Gabriela, „Lexicul Socio-afectiv în româna veche. Studiu de caz – Rușine”, București, Editura universității din București, 2010, p. 355-366. www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V841/pdf, (accesat pe 30 octombrie 2018).
- Vocila, Andrei, „Emoțiile în viața socială. Rușinea și vinovăția în spațiul public postdecembrist din România”, Brașov, septembrie 28, 2010, <https://andrevocila.wordpress.com/2010/09/28/emotiile-in-viata-sociala-rusinea-si-vinovatia-in-spatiul-public-postdecembrist-din-romania/> (accesat pe 29 octombrie 2018)
- Wierzbicka, Anna, "Emotional universals", 1999, elies.rediris.es/Language_Design/LD2/wierzbicka.pdf, (accesat pe 14 august 2015).
- Wierzbicka, Anna, *Semantics, Culture and Cognition*, Oxford, Oxford University Press, 1992.
- Гадамер, Х. Г., *Истина и метод: Основы филос. Герменевтики*, Пер. с нем./ Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова.- Москва, Прогресс, 1988.
- Жемчужины-мысли.рф/цитаты/по%20разделам/Совесть,%20честь.html%20 (accesat pe 01 ianuarie 2019).
- Лотман, Юрий, *Статья по семиотике культуры и искусстве*. СПб. Академический проект, 2002.
- Малахова, Светлана, *Семантическая структура концепта „стыд” в русском поэтическом дискурсе*. 2008, <http://psibook.com/linguistics/semanticheskaya-structura-kontsept-a-styd-v-russkom-poeticheskom-diskurse.html>, (accesat pe 21 decembrie 2018).
- Ожегов, Сергей, *Толковый словарь русского языка*, Москва, 1961.
- Рыженкова, Юлия, Гофман, Татьяна, *Концепт стыд в русской языковой картине мира / В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам X международной научно-практической конференции, часть I*. Новосибирск, Сибак, 2012.
- Ханс-Георг, Гадамер, *Истина и метод*, Москва, Прогресс, 1988.
- Фабиан, Кристина, *Несколько замечаний о понятии „совесть” в русском языке и культуре*: <http://www.filologia.hu/kisebb> (accesat pe 25 decembrie 2018). <https://dexonline.ro/definitie/rusine> (accesat pe 29 octombrie 2018). <https://www.goodreads.com/quotes/tag/shame> (accesat pe 14 iulie 2018). <http://subiecte.cita.tepedia.ro/despre.php?s=ru%BAine> (accesat pe 23 iulie 2018). <https://slovarozhegova.ru/worded=30899> (accesat pe 01 mai 2019). <http://aphorismos.ru/conscience/> (accesat pe 26 decembrie 2018).

http://stuki-druki.com/aforism_Stid.php (accesat pe 01 ianuarie 2019).

<http://cityinfo.info/tema/styd> (accesat pe 15 mai 2018).

http://wisdoms.one/tsitati_pro_styd.html (accesat pe 01 ianuarie 2019).

<http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/> (accesat pe 15 august 2018).

<http://page-love-mir.ru/vviskazyvaniya.pro-styid-sovest-chest.html> (accesat pe 01 ianuarie 2019).